

MOERASGEBIEDJES TEN OOSTEN VAN HAARLEM

Broedvogelinventarisatie van Binnenliede, Buitenliede en Batterij/Spaarnwouderveen in 1989

Peter de Jong en Evert van Huijssteeden

Inleiding

Het poldergebied ten oosten van Haarlem wordt door slechts een beperkt aantal kleine moerasterreintjes verrijkt. Het gaat om de oeverlanden langs de Liede, het Spaarne en de Mooie Nel, alsmede om enkele verlande dijkdoorbraken. Het opgespoten gebied rond Ruigoord heeft inmiddels ook een ontwikkeling doorgemaakt in de richting van moerassige struwelen en rietvelden. Dit laatste gebied is in 1989 in het kader van het BSP-onderzoek op broedvogels geïnterviewd. Verslaglegging hierover zal apart plaatsvinden.

De terreintjes waar het hier om gaat, de Binnenliede, de Buitenliede en Batterij/Spaarnwouderveen zijn om twee redenen geïnterviewd:

- de Binnenliede is gekozen als BMP-plot (Broedvogel Monitoring Project), omdat het enerzijds een biotooptype betreft dat in landelijk verband onderteld is, en anderzijds omdat het voor de Vogelwerkgroep een stukje monitoring betekent van rietvogels. Het gebied zal daarom enige jaren achtereenvolgend geteld worden;
- de overige terreinen zijn geïnterviewd in het kader van de opleiding van Peter de Jong en mede ten behoeve van de beheerder van deze terreinen, het Noord Hollands Landschap.

Dit artikel is gebaseerd op het rapport "Broedvogelinventarisatie Spaarnwouderveen/Batterij, Binnenliede en Buitenliede 1989" (de Jong, 1989). De resultaten worden voorafgegaan door een korte beschrijving van de terreinen, terwijl besloten wordt met enige opmerkingen aangaande het beheer van deze terreinen.

Beschrijving van de terreinen

In het tussen Velsen, Haarlem en Amsterdam gelegen Recreatiegebied Spaarnwoude beheert de Stichting het Noord-Hollands Landschap een drietal reservaatjes. De feitelijke uitvoering van het beheer van deze terreintjes is overigens in handen van Natuurmonumenten.

Binnenliede en Buitenliede

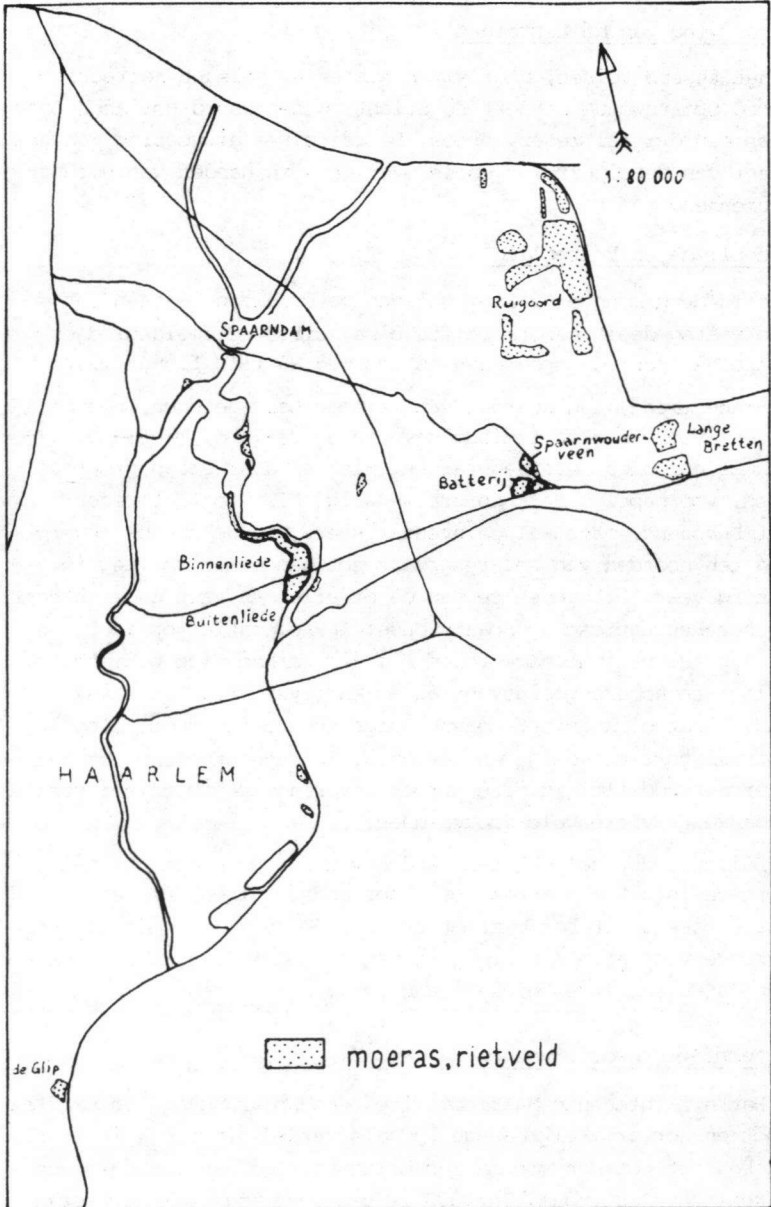
Deze in de gemeente Haarlem gelegen oeverlanden bestaan wat de reservaatgedeelten betreft (ca 8 ha) uit twee deelgebiedjes gescheiden door de spoorbaan en snelweg N5 (zie figuur 1).

De Binnenliede, ten noorden van de spoorbaan gelegen, bestaat uit een voormalig en inmiddels verruigd weiland, rietland, veenmos en ruige oevervegetaties. Hier en daar staan groepjes bomen, voornamelijk Berk en Grauwe Wilg. Niet tot het reservaat behorend, maar wel geïnventariseerd, is de strook oeverland ten noorden van het reservaat tot aan molen de Veer in Penningsveer. Dit gedeelte van de oeverlanden valt onder beheer van het Recreatieschap Spaarnwoude. In vegetatief opzicht zijn de aanplant van met name Es en Els als parkachtige beplanting, de lage en hogere moerasvegetaties en (overjarig) riet kenmerkend. Plaatselijk is sprake van enige verstoring door illegale grofvuilstort uit de jaren zeventig. In tegenstelling tot het reservaatgedeelte is deze strook oeverland wel voor het publiek toegankelijk via enkele voetpaadjes.

De Buitenliede, gelegen ten zuiden van de spoorbaan, bestaat grotendeels uit moerasbos met onder andere Elzen, Berken en enkele Eiken. Dit bos omzoomt een stukje oeverland met als kenmerkende vegetatie een overgang van ruigtekruiden en riet naar Veenmos en Lepeltjesheide (Cranberry).

Batterij/Spaarnwouderveen

De Batterij (gemeente Haarlemmerliede en Spaarnwoude) is ca 7 ha groot en oorspronkelijk aangelegd als verdedigingswerk in 1799. Het behoort tot een voormalige kringstelling van verdedigingswerken rond Amsterdam. In 1808 is het weer afgebroken. Restanten ervan zijn evenwel nog goed in het terrein zichtbaar. Grofweg zijn in het gebied drie terreintjes te onderscheiden: een

Figuur 1. Ligging van de geïnventariseerde moerasterreintjes.

hoger gelegen zandrug met Meidoornbegroeiing, nat wilgenstruweel overgaand in vochtig Eiken/Elzenbos en grasland.

Het Spaarnwouderveen is slechts 2 ha groot. Het betreft een verlande doorbraakkolk. Vermoedelijk heeft deze doorbraak van de Hoge Spaarndammerdijk, de zeedijk van het toenmalige zoute IJ, plaatsgevonden rond 1510. Als doorbraakkolk stond het bekend als Haddingsbraak; na verlanding is het Spaarnwouderveen gaan heten. Het gebiedje ontleent zijn waarde vooral aan het verlandingsstadium waarin het zich bevindt. Kenmerkend is het Berkenbroekbos op de plaats van de doorbraak zelf. Het wordt omgeven door verschraald grasland met Veenmos en heidevegetatie (Dop- en Struikheide). Dit betreft een voor de regio zeer zeldzaam vegetatietype.

De Broedvogelinventarisatie

Inventarisatieperiode en werkwijze

De Binnenliede is geïnventariseerd op de BMP-methode (SOVON, 1985). In de periode begin april - eind juni is het gebied zeven maal integraal geteld door Guido van Leeuwen, Peter de Jong, Steve Geelhoed en Evert van Huijssteeden. Zowel territorium- als nest-indicatieve waarnemingen zijn genoteerd en zowel vroege ochtend- als avondtellingen zijn uitgevoerd. De veldkaarten zijn gebundeld en verwerkt tot soortkaarten, welke aan het eind van het seizoen zijn geïnterpreteerd volgens de richtlijnen.

De terreinen aan de Buitenliede en de Batterij/Spaarnwouderveen zijn geïnventariseerd met behulp van de turfmethode (Hustings et al., 1985). Als uiteindelijke schatting van het aantal territoria per soort geldt bij deze methode het hoogste aantal waarnemingen uit een reeks bezoeken. Het is feitelijk een relatieve methode, want het vastgestelde aantal is mede afhankelijk van de waarnemkans van een vogelsoort. Er is vijf maal op verschillende tijdstippen van de dag een bezoek gebracht (waaronder één avondtelling) door GvL, PdJ, EvH en Willem Bogaards.

Binnenliede

De gegevens van deze inventarisatie zijn in tabel 1 opgesplitst in reservaatgebied en overig deel oeverlanden. Het totaal getelde gebied beslaat een oppervlakte van 18,5 ha.

Tabel 1. Broedvogels van Binnenliede.

Soort	Reservaat	Overig	Totaal
Fuut	-	1	1
Krakeend	2	-	2
Wilde Eend	6	5	11
Slobeend	3	-	3
Bruine Kiekendief	0-1	-	0-1
Fazant	-	1	1
Waterral	2	-	2
Waterhoen	4	2	6
Meerkoet	6	4	10
Houtduif	1	-	1
Koekoek	1	1	2
Winterkoning	1	4	5
Heggenus	2	1	3
Blauwborst	1	-	1
Merel	1	1	2
Sprinkhaanzanger	-	1	1
Snor	0-1	-	0-1
Rietzanger	11	5	16
Bosrietzanger	5	6	11
Kleine Karekiet	8	12	20
Spotvogel	-	1	1
Grasmus	-	2	2
Tuinfluitier	1	1	2
Tjiftjaf	1	-	1
Fitis	2	6	8
Koolmees	-	1	1
Baardmannetje	1	-	1
Zwarte Kraai	1	-	1
Putter	-	1	1
Kneu	-	4	4
Rietgors	12	7	19
Aantal soorten	21-23	20	28-30
Aantal territoria	72-74	66	138-140

Verder werden territorium-indicatieve waarnemingen gedaan van Wintertaling, Kuifeend, Tafeleend en Ekster, maar van de waarnemingen konden volgens de criteria geen territoria worden gemaakt. We kunnen de resultaten uit 1989 van Binnen- en Buitenliede samen vergelijken met die uit 1982, verzameld in het kader van de Provinciale Milieu-inventarisatie. Hoewel de vergelijkbaarheid beperkt is (niet geheel dezelfde begrenzing en andere inventarisatie-methode) blijken wel enige aardige verschillen. Rietvogels als Rietzanger, Bosrietzanger, Kleine Karekiet en Rietgors zijn in 1989 duidelijk algemener dan in 1982 (resp. 16/7, 11/2, 21/10 en 19/5 territoria). De Bruine Kiekendief kwam in 1982 in ieder geval tot broeden, evenals de Snor; het Baardmannetje juist niet. Van de Snor werden overigens in 1984 twee, in 1985 één à twee en in 1988 twee territoria vastgesteld. Het Baardmannetje kwam voorzover bekend in 1988 voor het eerst in de Binnenliede tot broeden.

Buitenliede

Een kenmerkende en in het oog lopende soort voor dit reservaat is de Blauwe Reiger, die hier een nog betrekkelijk kleine, maar elk jaar groeiende broedkolonie bevolkt. De kolonie alhier is de enige echt groeiende reigerkolonie uit de regio (van Huijssteeden, 1990). De Matkop werd dit voorjaar niet waargenomen. In 1986 en 1988 werd wel een territorium vastgesteld.

Tabel 2. Broedvogels van Buitenliede.

Soort	Aantal	Soort	Aantal
Fuut	1	Roodborst	2-3
Blauwe Reiger	29	Merel	1
Wilde Eend	1-2	Kleine Karekiet	1
Meerkoet	1-2	Tjiftjaf	2
Houtduif	1	Fitis	3-5
Koekoek	2	Koolmees	1
Winterkoning	2-3	Vink	2
Heggenus	5		

Batterij/Spaarnwouderveen

De Batterij en het Spaarnwouderveen bevatten ieder uiteenlopende biotopen. Toch is, gezien de korte afstand tussen beide terreintjes, de telling in één tabel ondergebracht. Er is een vergelijking gemaakt met een inventarisatie in 1971 en 1972 (Belterman et al., 1975). De telmethode is niet bekend, zodat de vergelijkbaarheid beperkt is. Soorten die in 1971/72 wel werden vastgesteld en in 1989 niet zijn: Zanglijster (1), Nachtegaal (1), Spotvogel (1), Ringmus (2-3), Zwarte Kraai (2) en Ekster (1). Verder zijn de verschillen niet bijster groot. Wat wel opvalt is de toename van Winterkoning, Fitis en Kleine Karekiet. De Matkop werd in 1983 waargenomen in het Spaarnwouderveen; een paar-tje was daar bezig een nestholte te hakken in een berk. In hetzelfde jaar kwam een Bruine Kiekendief tot broeden vlak nabij de Batterij.

Tabel 3. Broedvogels van de Batterij/Spaarnwouderveen.

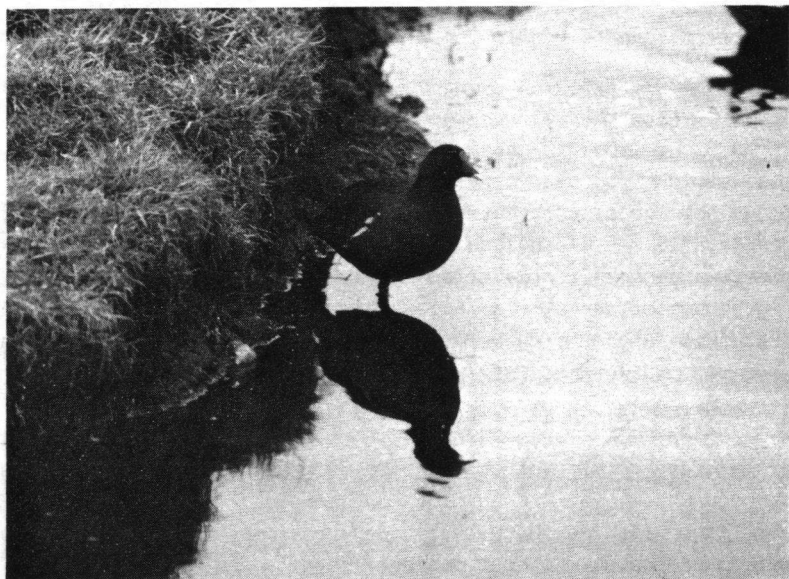
Soort	1989	1971/72	Soort	1989	1971/72
Wilde Eend	3	-	Heggenus	2	1
Slobeend	2	-	Roodborst	1-2	-
Torenvalk	1	2	Merel	3	4-5
Scholekster	1	-	Sprinkhaanzanger	1	-
Kievit	1	-	Rietzanger	1	2
Watersnip	0-1	2-3	Bosrietzanger	1	0-1
Waterhoen	3	3-4	Kleine Karekiet	7	-
Meerkoet	4	-	Tuinfluiter	3	0-1
Houtduif	3	2-3	Tjiftjaf	3	-
Holenduif	1	-	Fitis	13-14	4-8
Tortel	1	-	Koolmees	2	1
Koekoek	1	2-3	Groenling	1	-
Ransuil	0-1	2	Kneu	0-1	3
Graspieper	1	-	Rietgors	2	3
Winterkoning	7-9	1-2			

Bespreking van de resultaten

Enige speciale aandacht voor specifieke rietvogels ligt voor de hand. De Waterral werd vastgesteld in de oeverzone van de poel in de Binnenliede (2 paar). In de geïnventariseerde terreinen zou wellicht ook het Porseleinhoen tot broeden kunnen komen, omdat sommige stukken zeker geschikt lijken voor deze soort (zeg-gevegetatie met klein laagje water). Dit jaar werd deze soort niet waargenomen. De oeverlanden van de Binnenliede herbergen nog een groot aantal Rietzangers, een soort die landelijk gezien achteruitgaat. De dichtheid in de Binnenliede (0,86 per ha) kan hoog genoemd worden. In Randstad en Broedvogels wordt voor de jaren zeventig slechts één telgebied met een hogere dichtheid aangegeven. Ook Kleine Karekiet, Bosrietzanger en Rietgors komen er in grote getale tot broeden. De dichtheid van de Rietgors is eveneens hoog, maar in absolute topgebieden kunnen deze nog hoger liggen (van der Hut, 1985). Het voorkomen van Blauwborst en Baardmannetje duidt erop dat deze oeverlanden aan een flink aantal eisen van moeras/rietvogels voldoen.

Enkele soorten stootvogels en uilen werden tijdens de inventarisatie vastgesteld. De Bruine Kiekendief is gesignaleerd aan de Binnenliede vanaf begin april, waarbij met name het reservaatsgedeelte steeds werd geïnspecteerd door een adult mannetje. In 1988 heeft hier naar alle waarschijnlijkheid een paartje gebroed; in 1989 kon geen zekerheid worden verkregen omtrent broeden. Vanaf mei waren de vogels, met name het mannetje, in een veel groter gebied waar te nemen. Dit suggereert dat wellicht in de omgeving een nest werd bezet. De Ransuil in het Spaarnwoudeveen werd op 18 juni aangetroffen tijdens een avondtelling. De vogel rustte in een Meidoorn en werd later fouragerend waargenomen. Deze waarneming is als territorium-indicerend opgenomen. In de Batterij kwam zoals elk jaar weer een Torenvalk tot broeden in een nestkast.

Tenslotte een opmerking betreffende de weidevogels. Er werd slechts éénmaal een baltsende Watersnip gesignaleerd nabij de Batterij. In dit gebied kwam deze soort tot voor kort in vrij hoge dichtheden voor (zie o.m. Belterman et al., 1975 en Tanger & Zomerdijk, 1989). Vandaar dat er aanleiding is tot het maken van opmerkingen betreffende het beheer van dit gebied.

Het Waterhoen is met 3 à 4 broedpaar zowel een karakteristieke broedvogel van het moerasje langs de Binnenliede als van het Spaarnwouderveen. Foto: Piet Munsterman.

Inrichting en beheer van de moerasterreintjes

In onderstaande zullen, naar aanleiding van de resultaten van de inventarisaties enige opmerkingen worden gemaakt ten aanzien van met name het beheer van deze terreinen.

Het beheer van de Buitenliede lijkt weinig aanpassing te behoeven. Ten aanzien van de reigerkolonie kan gemeld worden dat de reigers vrijwel uitsluitend de oudere, zwaardere Elzen als nestboom kiezen. Dit geeft gelijk de beperking van de kolonie aan. Nog aanwezige niet bezette bomen van de Els lijken momenteel een groei van de kolonie enigzins in de weg te staan, omdat dit vrij jonge bomen betreft. De sterkste bomen zijn inmiddels allen in gebruik. Zonodig kunnen daarom via een aantal eenvoudige bosbouwkundige maatregelen een aantal jongere Elzen vrijgezet worden, zodat zij zich goed kunnen ontwikkelen tot nestbomen.

Aanpassing van het beheer van het reservaatgedeelte van de Binnenliede lijkt niet nodig. Het betreft hier immers een beheer dat mede gericht is op floristische verrijking. In het voormalige weiland is in de loop der jaren een poel ontstaan, hetgeen een aantrekkelijk biotoop voor steltlopers en eendensoorten vormt. In de jaren '50 is in dit voormalige weiland, ter vervanging van een in de oorlog verloren geraakte molen een nieuwe weilandmolen geplaatst naar Zaanlands type. Deze molen is inmiddels ook weer verdwenen. Het zou te overwegen zijn opnieuw in dit gebied een dergelijke molen te laten plaatsen. Deze zou op zichzelf al een bijzonder attractief gegeven zijn, mede omdat het een molentype betreft dat uit de omgeving van Zuid-Kennemerland in het geheel is verdwenen. Ernaast zou een vogelhut op poten geplaatst kunnen worden, zodat goed over het rietveld heen gekeken kan worden, hetgeen aan vogelliefhebbers en andere natuurminnende recreanten veel kijkplezier kan verschaffen. Een informatiepaneel kan het geheel vervolmaken.

De overige oeverlanden van de Liede zijn wat meer punt van aandacht. Door verwerving door het Recreatieschap zijn gelukkig de meeste ongewenste ontwikkelingen een halt toegeeroepen en behoren veelvuldige vuilstort en caravanstandplaatsen tot het verleden. Een op herstel van de botanische betekenis van deze oever gericht plan is evenwel nooit uitgevoerd (zie Belterman et al., 1975). Thans worden er geen beheersmaatregelen uitgevoerd, behalve het specifiek voor dagrecreatie bestemde terrein ten behoeve van de hengelsport. Oeverlanden als deze bieden zowel floristisch als faunistisch goede mogelijkheden. Daarom zou het bestaande areaal riet in maaibeheer genomen moeten worden. Juist in de omgeving van Zuid-Kennemerland zijn rietpercelen van enige omvang en oeverlanden schaars. Het vrijelijk betreden van de oever door recreanten kan in goede banen worden geleid door de percelen die hiervoor niet in aanmerking komen af te sluiten door middel van een sloot.

Ideeen over natuurbouw zijn overigens weer actueel door het verschijnen van het rapport "Natuurtechniek in het Mooie Nelgebied" (concept juli 1989). In dit rapport wordt eveneens gepleit voor herstel van de oeverlanden langs Liede en Mooie Nel. Daarnaast biedt de in voorbereiding zijnde vergraving van de Veerpolder voor recreatie mogelijkheden voor een uitbreiding van het rietareaal aan de zijde van de Liede.

Door de hoge ligging van de Batterij en het goed ontwikkelde berkenbroekbos van het Spaarnwouderveen heeft dit gebied een geheel eigen karakter binnen het relatief open veenweidegebied van de Vereenigde Binnepolder. Ook hier blijkt dat bos- en ruigtestruweel een goed habitat vormen voor tal van vogelsoorten, die elders schaars zijn (Sprinkhaanzanger, Tuinfluiter e.d.). Ten aanzien van het beheer van het gebied de volgende opmerkingen. Het wilgenstruweel van de Batterij blijkt ieder jaar weer Bruine Kiekendieven aan te trekken, die hier gedurende enige tijd verblijven. Mogelijk zou het vrijmaken van struweel in de kern van dit bosje ertoe kunnen bijdragen dat de soort zich hier als broedvogel vestigt. Het graslandperceel van de Batterij zou uit agrarisch beheer genomen kunnen worden. Omvorming tot rietland zou een belangrijke biotoopverbeterende maatregel zijn ten behoeve van rietvogels.

Ronduit zorgelijk is de toestand van de graslandpercelen die aan de westzijde aansluiten op het reservaatgebied en sinds enige jaren in beheer zijn van het recreatieschap. Door het nalaten van passende beheersmaatregelen is dit gebied in een vergaand stadium van verruiging beland en heeft qua flora sterk aan waarde ingeboet. Haar vanouds grote betekenis als weidevogelgebied is bovendien vrijwel geheel verloren gegaan. Juist dit gedeelte van de Vereenigde Binnepolder was vanouds rijk aan met name kritische weidevogelsoorten als Zomertaling, Watersnip en Kemphaan (zie o.m. Tanger & Zomerdijs, 1989). Nadat reeds eerder Kemphaan en later Zomertaling verdwenen waren als broedvogel, is dit jaar ook de Watersnip niet meer als broedvogel gesignaleerd. In potentie heeft dit gebied echter nog steeds grote kwaliteiten.

Randvoorwaarden hierbij zijn echter:

- a) handhaven/herstellen van de open ruimte.

In de kern van het gebied is als landschapselement een perceel populieren aangeplant. Voor weidevogels is dit een storend element daar deze vogelsoorten duidelijk de voorkeur geven aan open weidse landschappen en boomgroepen bovendien vestigingsplaats zijn voor predatoren als Ekster en Zwarte Kraai. Bovendien is een dergelijke aanplant geen fraai landschapselement.

- b) het uitoefenen van extensief agrarisch beheer.

Het botanisch beheer van het Spaarnwouderveen is gericht op verschraling en daarmee op handhaving van de soorten

gebonden aan een voedselarm milieu (Veenmos en heidesoorten). In de directe omgeving van het reservaatgebied zouden graslandpercelen als zodanig ook beheerd dienen te worden. Meer in westelijke richting zou in gradatie het beheer meer gericht dienen te worden op verrijking van het bodemleven d.m.v. het uitoefenen van een extensief agrarisch beheer. Zo kan een beheer ontstaan dat geleidelijk overgaat van handhaving van de zure en voedselarme omstandigheden via bloemrijke graslanden naar bemest en beweeid grasland t.b.v. de weidevogels.

Het bestuur van de Vogelwerkgroep heeft inmiddels een brief doen uitgaan naar het Recreatieschap met de vraag hoe men het bovengeschetste probleem denkt op te lossen.

Literatuur

- Belterman, Th., B. Korf en L. de Lange, 1975. Een landschapsreservaat binnen het Recreatieschap Spaarnwoude. Subfaculteit der Biologie, Universiteit van Amsterdam.
- Hustings, M.F.H., R.G.M. Kwak, P.F.M. Opdam en M.J.S.M. Reijnen, 1985. Vogelinventarisatie; achtergronden, richtlijnen en verslaglegging. Deel 3 Natuurbeheer in Nederland. Pudoc, Wageningen, Vogelbescherming Zeist.
- Hut, R.M.G. van der, 1985. Een onderzoek naar de broedbiologie van de Rietgors (*Emberiza Schoeniclus L.*). Graspieper 5: 43-64 en 103-116.
- Huijssteeden, E. van, 1990. Blauwe Reigers in Zuid-Kennemerland. Aantalsontwikkeling 1983-1989. *Fitis* 26: 34-42.
- Jong, P. de, 1989. Broedvogelinventarisatie Spaarnwouderveen/Batterij, Binnenliede, Buitenliede 1989. Rapport ten behoeve van Stichting het Noordhollands Landschap. IJmuiden.
- Projektbureau Recreatieschap Spaarnwoude, 1989. Natuurtechniek in het Mooie Nelgebied (concept). Spaarnwoude.
- Provinciale Waterstaat van Noord-Holland, 1982. Basisgegevens Provinciale Milieu-inventarisatie. Haarlem.
- SOVON, 1985. Handleiding Broedvogel-Monitoring Project. Arnhem.
- Tanger, D. & P. Zomerdijs, 1989. De Watersnip als broedvogel in Noord-Holland. Graspieper 9: 102-107.
- Teixeira, R.M. (red.), 1979. Atlas van de Nederlandse Broedvogels. Natuurmonumenten, 's Graveland.
- Vogelwerkgroep Avifauna West-Nederland, 1981. Randstad en Broedvogels. Gianotten, Tilburg.